

VASILE PĂTULEA

**CONDIȚIILE ESENȚIALE
PENTRU
VALIDITATEA CONTRACTULUI**

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2016

CUPRINS

A. Capacitatea părților contractante	9
a) Raporturile dintre drepturile persoanelor și dreptul obligațiilor	10
b) Raportul dintre contractul încheiat de persoane având sau nu capacitatea de exercițiu și mecanismul reprezentării.....	11
c) Consecințele lipsei simultaneității în emiterea consimțămintelor în cazul actelor de dispoziție îndeplinite de incapabili.....	13
d) Voința nu este liberă și luată în deplină cunoștință de cauză atunci când emană de la o persoană care, fie datorită vârstei, fie datorită facultăților sale mintale nu este în măsură (capabilă) să aprecieze întinderea actului său.....	14
1. Tulburările mintale.....	14
2. Copil lipsit de discernământ.....	17
B. Consimțământul părților contractante	19
a) Definiție și elemente componente	19
b) Protejarea consimțămintelor.....	20
I. Protejarea consimțământului unei persoane care nu are discernământ.....	23

II. Protejarea consimțământului contra viciilor de consimțământ	24
1. Eroarea.....	25
2. Dolul	46
3. Violența.....	52
4. Leziunea ca viciu de consimțământ	62
III) Consimțământul în deplină cunoștință de cauză și obligația de informare	67
C. Obiectul determinat și licit	85
a) Caracterul determinat și licit al obiectului	88
b) Conformitatea obiectului obligației cu ordinea publică și bunele moravuri.....	107
c) Echilibrul prestațiilor	121
d) Clauzele abuzive	137
D. Cauza licită și morală.....	151
1. Cauza obligației contractuale.....	153
a) Noțiunea de cauză a obligației	154
b) Proba cauzei obligației	160
c) Utilitatea cauzei obligației	166
2. Cauza contractului	181
a) Cauza contractului și eroarea de viciu de consimțământ	185

b) Cauza contractului și interdependența contractuală	189
c) Controlul motivelor de către judecător	197
E. Forma contractului	204
1. Întinderea consensualismului	205
a) Atenuarea consensualismului în cadrul raportului dintre părțile contractante	206
b) Atenuarea principiului consensualității în privința terților	209
2. Excepțiile de la principiul consensualismului	210
a) Contractul solemn	211
b) Contractul real.....	224

CONDIȚIILE ESENȚIALE PENTRU VALIDITATEA CONTRACTULUI

Potrivit art. 1179 din Codul civil român, condițiile pentru validitatea unui contract sunt următoarele: A. capacitatea de a contracta; B. consimțământul părților contractante; C. un obiect determinat și licit; D. o clauză licită și morală; E. forma contractului, atunci când legea prevede o anumită formă a acestuia.

Aceste condiții sunt, de fapt, necesare pentru validitatea oricărui act juridic civil, manifestările de voință care nu le respectă neputând produce efectele pe care legea le recunoaște unei astfel de operațiuni juridice.

Prin condițiile actului juridic se înțeleg acele componente care trebuie sau pot să intre în structura actului juridic civil. Aceste elemente structurale (condiții esențiale de validitate) sunt proprii tuturor contractelor, de aceea ele pot fi denumite și condiții generale. La acestea se mai pot adăuga, uneori, în cazul anumitor categorii de contracte, și alte condiții cu caracter special, prevăzute expres prin norme juridice imperative¹.

A. Capacitatea părților contractante

Potrivit art. 1180 din Codul civil român „Poate contracta orice persoană care nu este declarată incapabilă de lege și nici oprită să încheie anumite contracte”.

¹ A se vedea L. Pop, *Tratat de drept civil. Obligațiile*, vol. II, Contractul, Editura Universul juridic, București, 2008, p. 444.

Condiția de validitate a capacității părților contractante trebuie examinată din mai multe unghiuri de vedere: a) raporturile dintre drepturile persoanelor și dreptul obligațiilor; b) raportul dintre contractul încheiat de persoana având sau nu capacitatea de exercițiu și mecanismul reprezentării; c) consecințele lipsei simultaneității în emiterea consimțămintelor în cazul actelor de dispoziție îndeplinite de incapabili; d) voința nu este liberă și luată în deplină cunoștință de cauză atunci când emană de la o persoană care, fie datorită vârstei, fie datorită facultăților sale mintale nu este în măsură (capabilă) să aprecieze întinderea actului său.

a) Raporturile dintre dreptul persoanelor și dreptul obligațiilor

Dreptul persoanelor poate avea, din anumite puncte de vedere, raporturi foarte strânse cu dreptul obligațiilor. Este evident că incapacitățile, care rezultă în primul rând din dreptul persoanelor, au preponderență, cel puțin atunci când este vorba de acte juridice creatoare a unui raport obligațional, asupra dreptului obligațiilor, întrucât, în anumite limite și anumite condiții, actul nu poate fi valabil atunci când este îndeplinit de un incapabil. Într-adevăr, potrivit art. 37 C. civ., capacitatea de exercițiu este aptitudinea persoanei „de a încheia singură acte juridice civile”. Iar, la art. 1179 C. civ. se prevede că una din condițiile pentru validitatea contractului este aceea de a avea „capacitatea de a contracta”.

Se admite că o obligație contractată de un incapabil, deci afectată de o cauză de nulitate, poate fi validată atunci când nulitatea este acoperită (art. 1261 C. civ.), la art. 1262 C. civ., prevăzându-se că actul confirmării unui contract

anulabil poate rezulta din voința expresă sau tacită de a renunța la dreptul de a invoca nulitatea, iar la art. 1263 C. civ., adăugându-se că un contract anulabil poate fi confirmat dacă în momentul confirmării condițiile sale de validitate sunt îndeplinite. Cu alte cuvinte, obligația confirmată este o obligație civilă.

b) Raportul dintre contractul încheiat de persoane având sau nu capacitatea de exercițiu și mecanismul reprezentării.

De fiecare dată când există reprezentare, există întotdeauna o persoană (reprezentantul) care acționează în contul altuia (reprezentatul). Mecanismul reprezentării poate constitui un remediu pentru incapacitatea minorului sau majorului ale cărei facultăți mintale sunt alterate. Prin ipoteză, voința incapabilului nu-i permite acestuia să se lege din punct de vedere juridic, acesta fiind motivul pentru care se ia în considerare doar voința reprezentantului care acționează în contul și numele altuia, ceea ce permite să se înțeleagă că manifestarea de voință este cea a reprezentantului nu cea a reprezentatului. Nu se înțelege însă în virtutea a ce voința reprezentantului face să se producă efectele contractului, nu în patrimoniul celui ca a încheiat contractul, ci în patrimoniul altei persoane, reprezentatul. Pentru a fi înțeles acest mecanism trebuie făcută o disociere între formarea contractului și efectele pe care acesta le produce. În timp ce încheierea contractului se apreciază în persoana reprezentantului, efectele se produc în patrimoniul reprezentatului. În aceste condiții, nu ar fi fals să se considere că voința reprezentantului joacă un rol esențial: în momentul încheierii contractului se exprimă voința reprezentantului, nu cea a reprezentatului. Nu este nevoie să se recurgă la o ficțiune, potrivit căreia voința

reprezentantului ar fi cea a reprezentatului. Cu toate acestea, dacă voința reprezentantului poate lega totuși din punct de vedere juridic pe un altul, acest lucru nu se produce în virtutea unei excepții de la principiul efectului relativ al contractului pentru motivul că manifestarea de voință a reprezentantului nu-l poate lega pe reprezentat decât în virtutea unei puteri de a acționa în numele și în contul altuia, această putere explicând disocierea între încheierea și efectele contractului, cocontractantul reprezentantului fiind la curent cu situația, adică știe că reprezentantul nu acționează pentru sine însăși ci pentru altul. Această putere a reprezentantului constituie cheia explicării reprezentării. Într-adevăr, ideea de putere, nu trebuie confundată cu capacitatea (puterea presupunând că poate fi legat juridic cu altul). În concluzie, datorită faptului că reprezentantul acționează în numele reprezentatului, el se dă în lături (se retrage) în fața reprezentatului odată contractul încheiat, efectele netrebuind să atingă decât pe cel reprezentat, dar cu condiția ca reprezentatul să știe nu numai că reprezentantul nu acționează pentru el însuși ci și pentru cine acționează, ceea ce presupune că acest contract este încheiat în numele reprezentantului. Într-adevăr, dacă cel care are puterea de a acționa în contul altuia n-ar pune în evidență faptul existenței reprezentatului, cocontractantul său ar fi în drept să considere că acționează pentru el însuși.

Deci, nu se poate confunda puterea cu capacitatea, de aici rezultând, în special, că se poate conferi prin mandat o putere de către un individ lovit de incapacitate de exercițiu, din moment ce el însuși nu este dotat cu discernământ, condiție indispensabilă pentru ca el să poată manifesta o voință destinată să producă efecte juridice.

c) Consecințe ale lipsei simultaneității în emiterea consimțămîntelor în cazul actelor de dispoziție îndeplinite de incapabili.

Trebuie să se țină seama de lipsa simultaneității dintre consimțămîntul vânzătorului și cel al cumpărătorului atunci când este vorba de incapabili, netrebuind să se uite că angajamentul vânzătorului este luat înainte de cel al cumpărătorului. Or, este foarte important, din anumite puncte de vedere, să se țină seama de momentul în care au fost luate angajamentele părților contractante.

Actele de dispoziție îndeplinite de incapabili sunt nule. Or, se cuvine a fi pusă întrebarea, în prezența unei promisiuni unilaterale de vânzare, în ce moment trebuie să ne plasăm pentru a ști dacă contractul este valabil sau nu. Fiind evident că protejarea incapacității a fost edictată în interesului celui care a consimțit la încheierea unui contract, va trebui să ne plasăm în momentul în care angajamentul său este luat în mod irevocabil. De exemplu, dacă vânzătorul, într-o promisiune unilaterală de vânzare, este incapabil în ziua promisiunii dar devine capabil în ziua acceptării opțiunii, acesta va avea dreptul să ceară nulitatea promisiunii, deoarece trebuie să ne plasăm în ziua promisiunii pentru a se ști dacă promitentul a fost capabil sau nu. Nu este important faptul că acel contract s-a format mai târziu, deoarece el s-a angajat în ziua promisiunii și, în consecință, la acea zi va trebui să ne referim pentru a putea ști dacă promitentul era capabil să se angajeze. În ceea ce-l privește pe cumpărător, trebuie să se stabilească dacă era capabil sau incapabil nu în ziua promisiunii, ci în ziua acceptării opțiunii.

Un contract poate fi anulat pentru viciu de consimțământ, în special pentru eroare. Or, dacă vânzătorul și-a dat consimțământul din eroare în ziua promisiunii de vânzare dar a cunoscut realitatea în ziua acceptării opțiunii, pentru a se determina dacă vânzătorul a fost sau nu victima unei erori, va trebui să ne plasăm în ziua în care s-a angajat, adică ziua în care a făcut promisiunea, nu în ziua în care s-a acceptat opțiunea.

d) *Voința nu este liberă și luată în deplină cunoștință de cauză atunci când emană de la o persoană care, fie datorită vârstei, fie datorită facultăților sale mintale nu este în măsură (capabilă) să aprecieze întinderea actului său.*

Lipsa de conștiință a contractantului, într-o atare ipoteză, afectează libertatea consimțământului său, datorită faptului că această libertate implică posibilitatea de a face o alegere, de a încheia sau nu încheia contractul, posibilitate care în mod evident este absentă la un copil sau la cel care acționează sub imperiul unei demențe sau tulburări mintale.

Mai mult decât atâta, se consideră că nu există un consimțământ atunci când a fost dat de o persoană care nu dispune de discernământ. Două sunt situațiile în care trebuie să se considere că un contractant trebuie să fie protejat contra deficienței voinței sale (situații din care rezultă că acest contractant nu putea să-și dea consimțământul în mod valabil): tulburarea mintală și copil lipsit de discernământ.

1. *Tulburările mintale.* Potrivit art. 1247 din Codul civil contractul este lovit de nulitate absolută atunci când este încheiat „cu încălcarea unei dispoziții legale instituite pentru ocrotirea unui interes general”. Absența discernă-

mântului în cazul unei persoane care nu este sănătoasă din punct de vedere psihic rezultă din absența voinței. Inițial, s-a considerat că voința este o condiție esențială, indispensabilă, pentru existența unui act juridic. Deci, ar însemna să se aducă atingere unei condiții indispensabile, de ordine publică, dacă s-ar admite că produce efecte un contract căruia îi lipsește un element esențial pentru formarea sa. În consecință, singura sancțiune posibilă în cazul unui contract încheiat de un individ care nu este sănătos mintal nu poate fi decât nulitatea absolută, fiind încălcată o condiție de ordine publică. Ulterior însă s-a adoptat soluția nulității relative în astfel de cazuri. În acest sens, la art. 1248 din Codul civil se prevede că un contract încheiat cu încălcarea unei dispoziții legale instituite pentru ocrotirea unui interes particular „este anulabil” (nulitate relativă), fiind evident că, în astfel de cazuri nu este vorba de ocrotirea unui interes general, ci de ocrotirea unui interes particular.

Condiția nulității actului îndeplinit de o persoană lipsită de rațiune trebuie să fie îndeplinită în momentul încheierii actului respectiv. Într-adevăr, această persoană nesănătoasă mintal nu este în măsură să emită un consimțământ liber. Ca atare, nu este suficient să se facă proba existenței unei stări obișnuite de tulburare mintală, dacă în momentul încheierii actului putea să nu se afle într-o atare stare. Într-adevăr, o stare obișnuită de tulburare mintală poate fi întreruptă de intervale de luciditate, deci nu există, în astfel de perioade, nicio rațiune de a se admite nulitatea. Dacă autorul actului nu a fost pus sub supraveghere judiciară și nu s-a întreprins nimic înaintea decesului pentru a fi protejat prin tutelă sau curatelă, va fi

foarte dificil să se facă proba lipsei de luciditate. În schimb, dacă autorul actului a fost plasat sub control judiciar sau dacă s-ar intenta o acțiune în justiție înainte de deces pentru a fi plasat în tutelă sau curatelă, n-ar mai putea exista nicio suspiciune în ceea ce privește probațiunea.

Nulitatea unui act pentru tulburări mintale este independentă de nulitatea unui act pentru incapacitate. Într-adevăr nulitatea pentru tulburări mintale poate fi invocată în absența oricărui regim de protecție adică autorul actului nu ar fi un incapabil. Nulitatea poate de asemenea fi invocată atunci când autorul actului este lovit și de o incapacitate de exercițiu. Cu toate acestea, atunci când tulburarea mintală a dat naștere la deschiderea unei tutele se admite că independent de nulitatea pentru tulburare mintală, actele anterioare instituirii tutelei pot fi anulate, dacă tulburarea mintală era notorie în momentul în care acele acte au fost îndeplinite. În consecință, datorită gravității stării în care se află cel care este plasat sub tutelă, proba tulburării mintale este ușurată. În loc de a se proba starea de tulburare mintală în momentul îndeplinirii actului, este suficient să se facă proba, prin toate mijloacele, că starea de tulburare mintală era notorie în momentul îndeplinirii actului. Totuși s-a considerat că nu este vorba de o prezumție legală iar, presupunându-se că aceasta a fost stabilită, judecătorul nu va fi ținut totuși să anuleze actul. Deci, nu ar fi vorba decât de o facultate la care se poate să nu se recurgă².

² A se vedea Curtea de Casație franceză, camera I civilă, decizia din 28 aprilie 1980, în „Bull. civ.” 1980.1. p. 104.

S-au pronunțat și soluții, în sensul că nulitatea nu este facultativă³. Iar, într-o altă speță⁴ s-a statuat că trebuie asimilată notorietatea generală cu cunoașterea personală pe care a avut-o cocontractantul cu privire la cauza care a determinat deschiderea tutelei.

2. *Copil lipsit de discernământ datorită vârstei.* Și în acest caz, la fel ca în cazul celui ale cărui facultăți mintale au fost alterate, în doctrină s-a considerat, uneori, că actul copilului lipsit de discernământ datorită vârstei sale trebuie lovit de nulitate absolută pentru lipsa consimțământului. În realitate situațiile juridice a celor două categorii de persoane nu este aceeași deoarece minorul va trebui să facă proba că era lipsit de discernământ în momentul îndeplinirii actului. Iar dacă nu acesta este cazul, nulitatea actului va ține de dreptul comun al incapacității minorului.

Consimțământul și incapacitatea. Potrivit dispozițiilor legale referitoare la nulitatea actului juridic (deci, inclusiv, și a contractului), se face o distincție clară între criteriile în conformitate cu care avem de-a face cu o nulitate absolută și o nulitate relativă. Astfel, la art. 1247 alin. 1 C. civ. se prevede că este lovit de nulitate absolută „contractul încheiat cu încălcarea unei dispoziții legale instituite pentru ocrotirea unui interes general”, iar la art. 1248 alin. 1 C. civ. se prevede că este lovit de nulitate relativă „contractul încheiat cu încălcarea unei dispoziții legale instituite pentru ocrotirea unui interes particular”. Deci, conform acestui

³ A se vedea Curtea de Apel din Aix-en-Provence, decizia din 5 martie 1992, în „Jurisclasseur périodique” 1992.IV.1587.

⁴ A se vedea Curtea de Casație franceză, camera 1 civilă, decizia din 5 mai 1987, în „Recueil Dalloz” 1987.IR.123.

criteriu modern de distincție între nulitatea absolută și cea relativă, va trebui să se procedeze la determinarea dacă incapacitatea este de protecție sau a fost edictată din considerente de interes general. În primul caz, nulitatea actului îndeplinit de incapabil va fi relativă, iar în al doilea caz nulitatea va fi absolută. Distincția este importantă deoarece nulitatea relativă poate fi invocată nu numai de cel al cărui interes este ocrotit prin dispoziția legală încălcată (art. 1248 alin. 2 C. civ.), în timp ce nulitatea absolută poate fi invocată de orice persoană interesată, pe cale de acțiune sau de excepție (art. 1267 alin. 2 C. civ.).

În general, numeroasele dispoziții conținute în legi speciale care au drept obiect instaurarea unui protecționism contractual (mai ales în contractele de adeziune), întrucât se protejează caracterul consimțământului care trebuie să fie exprimat în deplină cunoștință de cauză, trebuie să fie sancționat cu nulitatea relativă. Într-adevăr, astfel de dispoziții se încadrează în sfera ordinii publice de protecție, care sunt edictate pentru rațiuni care sunt străine de ordinea publică de direcționare, indiferent că acestea ar fi de ordin economic sau nu. Acesta este motivul pentru care de fiecare dată când legea edictează o condiție specială de validitate pentru un contract, trebuie să se pună întrebarea, care este rațiunea de a fi a acestei condiții. De răspunsul la această întrebare depinde natura nulității actului respectiv, atunci când condiția nu este îndeplinită.

În ceea ce privește actele încheiate de un incapabil este evident că avem de-a face cu dispoziții care se încadrează în sfera ordinii publice de protecție, nu a ordinii publice de direcționare (care ține de politicile publice).

B. Consimțământul părților contractante

Cu excepția contractului impus, nu există contract fără să existe voința celui care se obligă și a celui față de care s-a luat angajamentul. Chiar și în cazul contractelor impuse voința nu este absentă total sau întotdeauna, pentru că atunci când legea impune obligația de încheiere a unui contract, fiind evident că nu se ține seamă de principiul libertății contractuale, rămân totuși unele prerogative ale voinței, în condițiile în care conținutul contractului impus poate fi liber negociat ori alegerea contractantului de cel căruia îi este impusă încheierea contractului poate fi liber exercitată.

a) Definiție și elemente componente. Consimțământul este voința fiecăreia dintre părțile contractante de a se lega de cealaltă parte în baza unui contract. Nu există contract fără consimțământ pentru că un contract este o operă de voință, în afara unor cazuri excepționale, când legea dispune altfel, suprapunând un raport obligațional impus peste un raport contractual (contracte impuse), tehnica contractului în astfel de cazuri fiind utilizată pentru un alt scop decât satisfacerea unor voințe.

Totuși, în virtutea aparenței, se consideră, uneori, că este permisă și o fundamentare pe un consimțământ care nu există în aparență (nefiind exprimat expres) în cazurile în care victima unei erori legitime și invincibile este în drept să se încreadă într-o situație aparentă. În astfel de cazuri, deși lipsește o voință exprimată expres, de a încheia un contract, o persoană ar putea fi, totuși, legată pe baza credinței legitime a celui care a avut încredere în ceea ce, în realitate, nu era decât o aparență.

b) Protejarea consimțămintelor. Nu există voință contractuală decât dacă încheierea contractului corespunde unui deplin acord între părțile contractante, iar acest lucru nu este posibil decât dacă voințele sunt libere și exprimate în deplină cunoștință de cauză.

Voința nu este liberă decât atunci când o persoană consimte la încheierea unui contract sub efectul unei constrângeri sau amenințări exercitate de cealaltă parte contractantă sau de către un terț.

De asemenea, voința nu este liberă atunci când emană de la o persoană care, fie datorită vârstei, fie datorită facultăților sale mintale, nu este în măsură să aprecieze întinderea actelor sale. Lipsa de conștiință a contractantului, în astfel de ipoteze, afectează libertatea sa de a consimți, libertatea implicând posibilitatea de a face o alegere, de a încheia sau nu contractul, posibilitate care, evident, este absentă la copiii de vârste mici sau la cel care acționează sub imperiul demenței sau altei tulburări mintale.

Voința nu este exprimată în deplină cunoștință de cauză atunci când o persoană consimte la încheierea unui contract fără să fie lămurit (clarificat) cu privire la angajamentul pe care urmează să și-l asume. De exemplu, când o parte vrea să vândă în timp ce cealaltă crede că prima vrea să-i doneze bunul respectiv.

Lucrurile stau la fel atunci când manevrele unuia dintre contractanți au avut ca efect să-l înșele pe celălalt de o așa manieră încât acesta își dă consimțământul fără a fi în deplină cunoștință de cauză.

În afară de orice manevră dolosivă, se poate să existe și o eroare din partea unei părți cu privire la persoana